

Lublin, 30 listopada 2019 r.

Dr hab. Cezary Taracha
Katedra Świata Hiszpańskiego, Polityki i Relacji Międzynarodowych
Instytut Historii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
logro@kul.pl

Ocena dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej dr Małgorzaty Mizerskiej - Wrotkowskiej

Ogólna charakterystyka habilitantki

Małgorzata Mizerska – Wrotkowska związała swoją karierę uniwersytecką ze środowiskiem warszawskim, a jej aktywność naukowa, badania i publikacje sytuują się na pograniczu nauk społecznych i humanistycznych. W roku 2007 uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce na podstawie rozprawy poświęconej akcesji Polski oraz Szwecji do Unii Europejskiej oraz konsekwencji tego faktu dla ich bilateralnych relacji. Obecnie jest zatrudniona jako adiunkt w Instytucie Europeistyki, na Wydziale Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego.

Jako uczoną cechuje ją wszechstronność i różnorodność zainteresowań, intensywna współpraca z podmiotami zagranicznymi, erudycja oraz pracowitość.

Doktor Mizerska - Wrotkowska odważnie wchodzi w nowe obszary badań, stawia własne hipotezy, polemizuje z aktualnym stanem badań w zakresie różnych obszarów wiedzy.

Zainteresowania, dorobek naukowy, współpraca międzynarodowa

Przechodząc do oceny dorobku naukowego habilitantki chciałbym stwierdzić, że stanowi on odzwierciedlenie jej zainteresowań, kwerend i badań oraz konkretnej wizji przeszłości i współczesności, studiów z zakresu politologii, historii oraz innych dziedzin wiedzy humanistycznej i społecznej. Te zainteresowania, ich konceptualizacja i metodologia

ewoluowały wraz z ewolucją poglądów habilitantki oraz jej odniesienia do rzeczywistości społecznej i kulturowej.

Zainteresowania naukowo-badawcze doktor Mizerskiej - Wrotkowskiej są bardzo rozległe. Kształtowały się one i zmieniały pod wpływem własnych przemyśleń i świadomych wyborów. Podstawowe obszary jej badań skupiają się na trzech zagadnieniach:

- Hiszpania w stosunkach międzynarodowych od końca XVIII wieku do czasów współczesnych;
- Szwecja i Europa Północna w stosunkach międzynarodowych (*La política exterior de Suecia en la segunda mitad del siglo XX; The Baltic Sea Region. International Organizations, Cooperation and Security Issues*);
- Wybrane aspekty polityki zagranicznej Unii Europejskiej oraz rola Polski w ramach Wspólnoty (*Polska w procesie integracji europejskiej. Dekada doświadczeń, 2004-2014*).

W każdym z trzech wymienionych obszarów dr Mizerska – Wrotkowska posiada znaczący dorobek w postaci publikacji i współpracy międzynarodowej. Jeśli chodzi o publikacje, to w okresie pod doktoracie, wskazuje ona ponad nowych 40 pozycji (monografie autorskie, podręczniki (np. *Derecho Internacional Público. Organizaciones, diplomacia, protocolo*), artykuły w czasopismach, rozdziały w pracach zbiorowych). Jej prace są znane i cytowane w Polsce i zagranicą (baza Web of Science, Indeks Hirscha).

Z mojej perspektywy na szczególną uwagę zasługują, wydawane w Madrycie, w ramach serii *Colección Universidad*, publikacje poświęcone relacjom polsko-hiszpańskim (*Poland and Spain in Contemporary World* 2014; *Poland and Spain in the Interwar and Postwar Period* 2015; *De Frontera hacia fuera: Polonia y España y sus aliados estratégicos y secundarios en el siglo XX* 2016; *Poland and Spain in Late Modern and Contemporary Civilisation and Culture* 2018). Redaktorami serii są dr Mizerska – Wrotkowska oraz znakomity hiszpański historyk specjalizujący się w dziejach najnowszych prof. José Luis Orella. Druga seria dotycząca Polski i Hiszpanii, tym razem o charakterze typowo politologicznym, wydawana jest pod współredakcją Habilitantki w Barcelonie (*Spain and Poland: Elections, Political Parties and Political Culture* oraz *From political Transition to European Integration*, 2013).

Warto również zauważyć, że dr Mizerka - Wrotkowska brała udział jako prelegentka w licznych konferencjach naukowych, w tym w międzynarodowych i zagranicznych (Polska, Hiszpania, Szwecja, Meksyk, Japonia, Węgry). Kierowała (lub brała udział) wieloma międzynarodowymi i krajowymi projektami badawczymi realizowanymi we współpracy z podmiotami zagranicznymi (Hiszpania, Szwecja). Należy do komitetów redakcyjnych i rad

naukowych czasopism w Polsce i Hiszpanii oraz międzynarodowych i krajowych organizacji oraz towarzystw naukowych. Prowadzi zajęcia dydaktyczne w ramach programu Erasmus, staży zagranicznych i krajowych. Wykonuje specjalistyczne ekspertyzy, recenzuje projekty międzynarodowe i krajowe.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w ramach swej naukowej drogi habilitantka śmiało wychodziła ze swymi przemyśleniami poza macierzyste środowisko i konfrontowała je z uczonymi wywodzącymi się z innych ośrodków akademickich oraz paradygmatów badawczych w kraju i za granicą.

Rozprawa habilitacyjna

Książka pt. *Polityka zagraniczna Hiszpanii w latach 1788-1986. Od marginalizacji do integracji* (Warszawa 2019), przedstawiona jako rozprawa habilitacyjna stanowi podsumowanie kwerend, badań i studiów dr Małgorzaty Mizerskiej – Wrotkowskiej w tym obszarze jej zainteresowań.

Nie ulega wątpliwości, że Autorka podjęła się zadania ambitnego i trudnego, i że w znacznej mierze wyzwaniu temu sprostała. Recenzowana praca wpisuje się w tę najbardziej wartościową część dorobku naukowego dr Mizerskiej - Wrotkowskiej, jaka powstała po doktoracie. Stanowi ona rezultat wielu lat pracy badawczej, namysłu, intelektualnej refleksji. Oceniając jej wartość, chciałbym odnieść się do takich kwestii, jak: przedmiot i stan badań, struktura rozprawy, podstawa źródłowa, wartość merytoryczna pracy, odpowiedzi na pytania badawcze oraz sam sposób prowadzenia narracji.

Przedmiot badań i struktura rozprawy

Określenie przedmiotu oraz podstawowych celów badań to jedna z najważniejszych decyzji, jaką podejmuje uczone na początkowym etapie drogi prowadzącej do publikacji monografii będącej podstawą procedury habilitacyjnej. Zasadniczo ten główny przedmiot badawczy wskazany jest w tytule książki. W tym konkretnym chodzi o „politykę zagraniczną Hiszpanii” od końca XVII do lat osiemdziesiątych XX wieku. Tymczasem we wstępie Autorka pisze: „Przedmiotem badań niniejszej monografii są relacje zewnętrzne Hiszpanii” (s. 23). Jak się wydaje, mamy tu do czynienia z próbą niezbyt trafnego doprecyzowania przedmiotu badań, ponieważ pojęcie „relacje zewnętrzne” nie jest całkowicie tożsame z

terminem „polityka zagraniczna”.. Relacje zewnętrzne, jak wynika to ze spisu treści i tytułów poszczególnych podrozdziałów („Relacje z Marokiem”, „Relacje z Portugalią”, „Relacje z Watykanem”, „Relacje z Europą Wschodnią”, itp.), stanowią podstawową, ale przecież nie jedyną płaszczyznę i rzeczywistość polityki zagranicznej państwa.

W sposób bardziej precyzyjny i koherentny sformułowane zostały cele pracy czyli „rozpoznanie podstawowych uwarunkowań, kierunków oraz efektywności działań zewnętrznych Hiszpanii” (s. 23).

Książka dr Mizerskiej – Wrotkowskiej to praca na pograniczu dyscyplin naukowych, przede wszystkim historii i politologii, stąd obecność problematyki, metodologii i literatury przedmiotu właściwych dla obu obszarów badawczych. Nie mniej jednak, wydaje mi się, że pewne kwestie (rozważania politologiczne) są wtórne i zbędne, natomiast brakuje pewnych elementów, które są istotne przy rozważaniach dotyczących polityki zagranicznej.

Nieco miejsca warto poświęcić również na przyjęte przez Autorkę ramy chronologiczne rozważań. *Terminus post quem* wyznacza rok 1788 i objęcie hiszpańskiego tronu przez króla Karola IV Burbona. *Terminus ante quem* z kolei to wejście Hiszpanii do Wspólnot Europejskich w 1986 roku. Uzasadnienia cezury czasowej w tekście pracy właściwie nie znajdujemy, poza ogólnym stwierdzeniem, zresztą wyrażonym również w podtytule książki, że w okresie tym hiszpańska polityka zagraniczna przeszła od fazy „marginalizacji do integracji” ze wspólnotą międzynarodową. Przyjęcie tak znacznego zakresu chronologicznego wiązało się, oczywiście, ze znacznym ryzykiem, choć z drugiej strony dawało okazję do bardziej syntetycznego ujęcia tego zagadnienia. Generalne wrażenie, jakie odnosi się z lektury książki jest takie, że Autorka nie dość wyraźnie definiuje ogromne różnicowanie hiszpańskiej rzeczywistości w obszarze politycznym, ustrojowym, społecznym, kulturowym i mentalnościowym w ciągu dwustu lat pomiędzy 1788 a 1986.

Problemy, które zasygnalizowałem znajdują swoje odzwierciedlenie w strukturze pracy składającej się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii, streszczeń oraz indeksu nazwisk. Sama Autorka podkreśla, że publikacja ma również strukturę trójdzielną, w której rozdział pierwszy stanowi teoretyczne wprowadzenia do kolejnych części. Rozdziały II, III, IV i V oparte są o układ chronologiczny, a szósty zbudowany jest na zasadzie problemowej. Zwraca przy tym uwagę pewien charakterystyczny szczegół. Każdy z wyodrębnionych czterech podokresów: 1788-1936 (rozdz. II, s. 97-137), 1936-1945 (rozdz. III, s. 139-172), 1945-1975 (rozdz. IV, s. 173-204) i 1975-1986 (rozdz. V, s. 205-242) jest analizowany na mniej więcej 30 stronach tekstu. To znaczy, że polityce zagranicznej Hiszpanii od końca XVIII do wybuchu wojny domowej, (prawie 150 lat) poświęcono tyle

samo miejsca, co dziesięciu latom okresu wojny domowej i II wojny światowej. Oczywiście, ważniejsze są problemy prezentowane w każdym z rozdziałów, niemniej jednak wydaje się, że półtora wieku pomiędzy początkiem panowania Karola IV a wybuchem *guerra civil* można było potraktować bardziej szczegółowo w zakresie polityki zagranicznej. Ważniejsza jest jednak inna kwestia. Polityka zagraniczna to nie tylko relacje zewnętrzne, ale również myśl polityczna, doktryny, wyspecjalizowane organy państwowe, ministerstwo spraw zagranicznych, dyplomacja, służba konsularna, wywiad zewnętrzny, propaganda. Wydaje mi się, że zabrakło przynajmniej jednego rozdziału na ukazanie instrumentów, jakimi realnie dysponowała Hiszpania w od końca XVIII do końca XX wieku. Zbyt obszerny natomiast jest rozdział pierwszy, oparty o istniejącą literaturę przedmiotu w zakresie politologii, relacji międzynarodowych i wyjaśniający pojęcia tak oczywiste, jak polityka międzynarodowa, racja stanu czy dyplomacja.

Stan badań

Należy podkreślić ogromną erudycję Autorki rozprawy. Habilitantka opiera się na bogatej, różnorodnej, wielojęzycznej literaturze naukowej. Imponująca, licząca kilkaset pozycji bibliografia jest przytoczona na ponad 60 stronach książki (s. 275-339).

Dr Mizerska - Wrotkowska operuje szeroką, pogłębioną wiedzą dotyczącą tekstu i kontekstu wydarzeń i zjawisk historycznych i procesów zachodzących w zakresie polityki zagranicznej. Oczywiście, recenzent zawsze może wskazać, że w wykazie bibliograficznym nie pojawiły się pewne opracowania. Moim zadaniem, szczególnie brak prac jednego z największych autorytetów w zakresie hiszpańskiej polityki zagranicznej i dyplomacji, jakim jest Miguel Ángel Ochoa Brun, a zwłaszcza jego monumentalnej „Historii dyplomacji hiszpańskiej. W tym konkretnym przypadku chodzi o tomy 11 i 12. Czasem brakuje też odwołania do najnowszego stanu badań w kwestiach szczegółowych. Taka sytuacja ma miejsce na przykład w odniesieniu do słynnego bombardowania Guerniki przez niemiecki Legion Condor. Autorka przywołując liczbę ofiar ataku, powołuje się na pracę J.F. Coverdale z 1997 roku, a nie konfrontuje jego danych, na przykład z ustaleniami J.M. Solé i Sabaté z 2003 roku.

Ważniejsza wydaje się jednak inna kwestia. W autoreferacie (s. 3) Autorka pisze: „Jeśli chodzi o stan badań, to przesłanką uzasadniającą wybór tematu jest fakt, że w polskiej literaturze przedmiotu dotychczas nie pojawiła się publikacja traktująca kompleksowo o polityce zagranicznej Hiszpanii od lat 80. XVIII w. do lat 80. XX w. (...). Prezentowana

publikacja została napisana z intencją wypełnienia tej luki”. Pierwsza konstatacja jest oczywiście prawdziwa, a druga chwalebna. Publikując swoją książkę Autorka daje polskiemu czytelnikowi pierwszą monografię w tym zakresie. W tym sensie jest nowatorska. Co jednak jej praca wnosi do całościowego (zwłaszcza hiszpańskiego) stanu badań?

Podstawa źródłowa

O ile można wyrażać się z najwyższym uznaniem o literaturze naukowej (opracowaniach), które wykorzystywała w swej pracy pani Mizerska – Wrotkowska, o tyle pewne zastrzeżenia budzi kwestia podstawy źródłowej, w klasycznym znaczeniu tego słowa. A w przypadku prac, które w znacznej mierze odnoszą się do problematyki historycznej, ta kwestia jest bardzo istotna. Habilitantka w czasie swych licznych pobytów w Hiszpanii nie przeprowadziła żadnych kwerend w tamtejszych archiwach (Archiwum MSZ, Archiwum Historycznej Narodowe, Archiwum Generalne w Simancas i inne). Tam właśnie znajdują się bardzo bogate zbiory dokumentów rządowych, ministerialnych, korespondencja dyplomatyczna, konsularna, wywiadowcza, materiały dotyczące organizacji, finansowania, personelu, itp.). Autorka wykorzystywała jedynie kilkanaście aktów prawnych opublikowanych w BOE, artykuły prasowe z kilku dzienników hiszpańskich oraz strony internetowe różnych instytucji. Brak archiwalnej bazy źródłowej, powoduje że podstawowym materiałem analitycznym stają się opracowania, a więc wyniki prac innych badaczy, co oczywiście jest dopuszczalne, niemniej jednak ogranicza zakres tego, co stanowi wartość dodaną do istniejącego stanu wiedzy.

Kwestie metodologiczne

Założenia metodologiczne, które przyjęła Autorka pracy są właściwe dla podejmowanej problematyki badawczej i konceptualizacji. Zawierają w sobie „różne podejścia badawcze”, ale są dalekie, jak pisze dr Mizerska – Wrotkowska, od ujęć skrajnych (s. 24). Habilitantka posługuje się zarówno tradycyjnymi metodami właściwymi naukom historycznym, jak i najnowszymi właściwymi zwłaszcza dla politologii. Odwołuje się do paradygmatu neorealistycznego, koncepcji Roberta Gilpina, uwzględnia tzw. model środowiskowy oraz diagonalny. Wykorzystuje w swych analizach metodę *case study*, metodę decyzyjną, instytucjonalno-prawną, biograficzną i porównawczą.

Warto również zwrócić uwagę na pewien błąd (chyba językowy). Na początku swych

rozważań stawiamy hipotezy, pytania i problemy badawcze, a nie tezy główne i cząstkowe.

Wartość merytoryczna pracy

Na stronie 24 dr Mizerska - Wrotkowska formułuje główną tezę swoich wywodów oraz sześć „tez cząstkowych”. O pewnych wątpliwościach natury metodologicznej pisałem powyżej, teraz chciałbym skupić się na ocenie ich wartości merytorycznej oraz odpowiedzi na pytanie, ile nowego wnoszą one do dotychczasowego stanu wiedzy w zakresie polityki zagranicznej Hiszpanii w okresie 1788-1986.

Zacznijmy od analizy tezy głównej, która brzmi następująco: „Od pierwszych przejawów słabnięcia hiszpańskiego imperium kolonialnego obserwujemy postępującą marginalizację Hiszpanii na arenie międzynarodowej. Do odzyskania przez to państwo istotnego miejsca w stosunkach międzynarodowych przyczyniły się kres rządów generała Franco, transformacja ustrojowa oraz przystąpienie do struktur integracji europejskiej”. Zasadniczo, biorąc pod uwagę ramy chronologiczne rozważań oraz przyjęte przez Autorkę paradygmaty można zgodzić się z taką opinią.

Warto jednak zwrócić uwagę na pewne niekonsekwencje zawarte w tej wypowiedzi. Po pierwsze chodzi o „pierwsze przejawy słabnięcia hiszpańskiego imperium kolonialnego”. Nastąpiły one 100 lat wcześniej, w drugiej połowie XVII wieku, kiedy to pod koniec panowania Karola II Habsburga Hiszpania znalazła się w sytuacji krytycznej, a europejskie mocarstwa snuły nawet plany rozbioru jej posiadłości europejskich i zamorskich. Wówczas jednak nie było wystarczająco silnych tendencji odśrodkowych, które mogłyby zdeintegrować światową monarchię hiszpańską. Po drugie warto pamiętać, że posiadłości w Nowym Świecie „Las Indias” nie były traktowane jako kolonie, ale jako integralna część składowa państwa, z tym oczywiście wiązała się określona polityka społeczna i kulturowa asymilacja. Pewne zastrzeżenia mam również w odniesieniu do drugiego zdania tezy głównej. Autorka pisze, że do odzyskania przez Hiszpanię istotnego miejsca w stosunkach międzynarodowych przyczynił się kres rządów generała Franco. Tymczasem warto pamiętać o takich przełomowych faktach, jak wyjście z międzynarodowej izolacji w latach pięćdziesiątych (układ z USA, konkordat, przyjęcie do ONZ), a następnie otwarcie gospodarcze na świat. To były milowe kroki na drodze do powrotu Hiszpanii na arenę międzynarodową, podczas gdy sam schyłek rządów Franco przyniósł ponowne, czasowe, ochłodzenie relacji z innymi państwami. Z kolei przystąpienie do struktur europejskich dawało określone korzyści gospodarcze, ograniczało jednak suwerenność Hiszpanii w

relacjach międzynarodowych na rzecz organów wspólnotowych.

Jeżeli chodzi o tezy cząstkowe, to zasadniczo są one słuszne, choć generalnie stanowią powtórzenie opinii funkcjonujących już w literaturze naukowej.

Generalnie, i patrząc na hiszpańską obecność na arenie międzynarodowej w perspektywie chronologicznej, można by stwierdzić, że zamiast procesu prowadzącego od marginalizacji do integracji, dają się zauważyć swoiste fluktuacje: marginalizacja, izolacja, wyjście z izolacji, różne stopnie integracji, ponowne marginalizacje oraz izolacje. Na przykład, na stronie 117 Autorka pisze: „Reasumując, przed I wojną światową Hiszpania wyszła z izolacji międzynarodowej...”.

Warto pamiętać też, że nawet państwa przeżywające okres osłabienia, kryzysu, dekadencji, nie rezygnują przynajmniej z pewnych form suwerenności na arenie międzynarodowej, posługując się różnorodnymi instrumentami. Jeżeli brakuje siły militarnej, można, do pewnego stopnia, rekompensować słabości przy pomocy służb informacyjnych, dyplomacji i wywiadu. Inna forma wychodzenia z izolacji międzynarodowej, to przenoszenie punktu ciężkości polityki zagranicznej na strefy bardziej przyjazne. Na przykład, po zakończeniu II wojny światowej, generał Franco, rekompensował europejskie retorsje, umacniając relacje ze Stanami Zjednoczonymi oraz krajami Ameryki Łacińskiej. Sekrettem jego powodzenia na tym odcinku była gracjanowska dewiza „umieć być niezbędnym”.

Książka dr Mizerskiej - Wrotkowskiej to solidne kompendium wiedzy z zakresu relacji międzynarodowych Hiszpanii w okresie dwustu lat, bogate w faktografię, analizy określonych procesów, zjawisk i decyzji. Zdarzają się tu jednak pewne błędy dotyczące kwestii szczegółowych, wynikające, na przykład, z braku odniesienia do najnowszego stanu badań. Jako przykład chciałbym podać opisywaną na stronie 151 sprawę bombardowania Guerniki przez niemiecki Legion Condor. Autorka, powołując się na badania J.F. Coverdale podaje, że wskutek tego brutalnego ataku powietrznego zginęło około tysiąca osób. Tymczasem najnowsze badania zdecydowanie podważają wcześniejsze ustalenia. I tak wybitny ekspert od hiszpańskiej wojny domowej, Josep Maria Solé i Sabaté pisze w książce pt. *España en llamas. La Guerra Civil desde el aire*, że w Guernice zginęło maksymalnie 300 ludzi. Kontynuując ten wątek Autorka stwierdza, że „Niemcy wypróbowali w ten sposób technikę polegającą na masowym bombardowaniu obiektów cywilnych – technikę o niewielkim znaczeniu wojskowym, ale olbrzymim oddziaływaniu psychologicznym”. Stwierdzenie to nie budzi oczywiście wątpliwości. Warto jednak pamiętać, a tego nie ma w książce, że podobne metody stosowała strona republikańska. Przykładem takiego barbarzyńskiego ataku było bombardowanie andaluzyjskiego miasteczka Cabra, w trakcie którego ponad 100 osób

zginęło, a 200 zostało rannych.

To są jednak pewne poboczne wątki.. W książce brakuje natomiast rozważań dotyczących instrumentów i metod prowadzenia polityki zagranicznej, zmian jakie zachodziły w tym zakresie od końca XVIII wieku do czasu integracji Hiszpanii ze Wspólnotą Europejską: msz, dyplomacja, służba konsularna, wywiad, nakłady na politykę zagraniczną.

Polityka zagraniczna państwa jest bowiem wypadkową dwóch głównych uwarunkowań: sytuacji międzynarodowej oraz wewnętrznego potencjału i instrumentów, jaki dysponuje ono w tym zakresie.

Pozostaje również kwestia, którą zasygnalizowałem wcześniej. Praca dr Mizerskiej – Wrotkowskiej jest nowatorska na gruncie polskim. Autorka nie daje jednak klarownej odpowiedzi, ile nowego wnosi ona do ogólnego (zwłaszcza hiszpańskiego) stanu wiedzy w kwestii polityki zagranicznej Hiszpanii, od końca XVIII do końca XX wieku. Znajdujemy w książce elementy polemiki z badaczami tej problematyki, brakuje jednak bardziej syntetycznego podkreślenia tego, co nowe. Teza główna i tezy częściowe są bowiem sformułowane bardzo ogólnie i zasadniczo odzwierciedlają dotychczasowy stan badań. Sama zresztą habilitantka pisze w Autoreferacie (s. 13), że teza częściowa pierwsza i druga potwierdziły się, tzn. że uzyskała wyniki obecne już w istniejącym stanie badań.

Warstwa narracyjna, aparat krytyczny, opis bibliograficzny

Tekst, poza drobnymi błędami stylistycznymi, napisany jest „lekkim piórem”, narracja zaś prowadzona w sposób logiczny, przejrzysty i sugestywny. Przypisy u dołu strony zapisane są w sposób konsekwentny według jednego modelu opisu bibliograficznego. Mam natomiast pewne uwagi co do sposobu zestawienia bibliografii. Przede wszystkim brakuje mi tu typowego dla ujęć historycznych podziału na źródła i opracowania. Wytłumaczenie tego faktu wynika częściowo, że Autorka wykorzystuje niewiele materiałów źródłowych. Powinny one jednak pojawić się w jednej kategorii: akty prawne, prasa, pamiętniki czy korespondencja. Tymczasem niektóre źródła o charakterze wspomnieniowym znajdują się wśród monografii, np. J.M. Arteliza, *Diario de un ministro de la Monarquía; Memorias exteriores 1947-1964*; A. Hirschberg, *Wspomnienia z podróży*. Niepotrzebny wydaje się również podział opracowań na monografie, artykuły w czasopismach naukowych i rozdziały w monografiach.

Konkluzja

Podsumowując niniejszą recenzję dorobku naukowego oraz rozprawy habilitacyjnej pt. *Polityka zagraniczna Hiszpanii w latach 1788-1986. Od marginalizacji do integracji* chciałbym stwierdzić, że pomimo pewnych zastrzeżeń natury ogólnej i uwag szczegółowych, uważam że dotychczasowe dokonania dr Małgorzaty Mizerskiej - Wrotkowskiej stanowią wystarczającą podstawę do dalszego samodzielnego rozwoju.

W związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej do kolejnych etapów przewodu habilitacyjnego.

Lublin, 30 listopada 2019 r.

Katedra Świata Hiszpańskiego, Łotwy
i Polacy w Europie Środkowej
Al. Racławickich 17, 20-030 Lublin
Dr hab. Cezary Taracha

